

ROGER ETCHEGARAY

A katolikus egyház szociális tanítása

Legelőször arról az örömről akarok szólni, amit Budapestre visszatértem miatt érzek; szívesen jöttem a magyar nép csodálatos fővárosába, hiszen e nép számomra különösen kedves a baszk néppel meglévő, titokzatos rokonság-kapcsolat miatt: mint a vándormadarak, akik végtelen tereket átszelve, ha újra találkoznak, fölismerik egymást, úgy éreztem mindig valami mély egybehangoltságot a magyar lélekkel.

Azonnal elfogadtam az együttes meghívást a Püspöki Kar és a Magyar Tudományos Akadémia részéről, mely intézmények közös elhatározásra jutva megszervezték ezt a tudományos kollokviumot. Amikor erről II. János Pál pápának beszéltem, ő azonnal rávágta: ide el kell mennie, mert ön meghosszabbítja felejtethetetlen tartózkodásomat Szent István országában.

Íme, itt vagyok önöknél, hogy együtt ünnepeljük a *Rerum novarum* szociális enciklika centenáriumát. Ezt az enciklikát a munkások életkörülményeiről egy nyolcvan éven túli, arisztokrata családból származó pápa írta. Rajta kívül nincs pápa, akinek bármelyik hivatalos megnyilatkozása annyi megemlékezést mondhatna magáénak, mint ez, negyvenedik évfordulója óta évtizedes ritmussal, s minden alkalommal egy újabb jelentős megnyilatkozás kibocsátásával. A *Rerum novarum* enciklika kiindulópont gyanánt szolgál egyfajta „társadalmi rózsafűzér” tizedeihez, melyben a *Quadragesimo anno*, a *Mater et magistra*, az *Octogesima adveniens*, a *Laborem exercens* és végül a *Centesimus annus* követik egymást. Aki ezeket „végigmorzsolja”, alaposan átelmélkeddi az egyház társadalmi tanítását és kedvet kap, hogy azt elmélyültebben is megismerje.

A *Rerum novarum* születésnapján Rómában és mindenütt a világban elfújták az ünnepi száz gyertyát. *Urbi et Orbi*. Mindannyian ismerik bizonyára azt, ami Bernanosnak *Egy vidéki plébános naplója* című könyvében olvasható:

„A híres *Rerum novarum* enciklikát nyugodtan kell olvasni, végigcírógatni a tekintettel, komolyan venni, mint valamiféle böjti parancsot. Abban az időben, fiacskám, azt hittük, hogy érezzük lábunk alatt a föld megrendülését. Akkoriban a bányavidéken voltam plébános. Ez az oly egyszerű elgondolás: hogy az emberi munka nincs alávetve a kereslet-kínálat törvényének, hogy nem lehet spekulálni a bérekkel és az emberéletekkel mint a búzával, cukorral vagy kávéval; ez aztán fölkavarta az emberek lelkiismeretét, el tudod képzelni? Azért, mert ezt a pápai megnyilatkozást a szószékről elmagyaráztam a híveimnek, kikiáltottak szocialistának és a jómódú gazdák büntetésből elhelyeztetek egy másik plébániára.”

De az a legfontosabb, hogy a *Rerum novarum* megadta számunkra az összes társadalmi kérdés olvasatának kulcsát. A társadalom laicizálása, a vallás privatizációja jelentette XIII. Leó pápa számára a század bajját-betegségét, és e betegségben-tévedésben egyaránt osztozott az akkor uralkodó liberalizmus és a születő szocializmus. Száz évvel később II. János Pál a *Centesimus annus* enciklikában frappáns bemutatást ad erről, valamint segít bennünket azon események megértésében, melyek most, napjainkban változtatják meg a világot, s ezek epi-

centruma 1989-től kezdve Közép-Európában volt, ma pedig Moszkvában található.

XIII. Leó pápára és a *Rerum novarum*ra ünnepi módon emlékezni annyit tesz, mint II. János Pállal együtt megmutatni, hogy „a drága nedv, ami ebből a gyökérből árad, az évek során át nem apadt el, hanem ellenkezőleg, még termékenyítőbbé vált” (*Centesimus annus*).¹ Ez valójában az egyház egész társadalmi tanításának hitelesítése, legitimációja; vagyis elismerése annak, hogy az egyház közbejött a társadalmi téren érvényes és jogosult módon történik. A gazdasági és politikai élet sokak számára kívül áll az egyház illetékességi körén, mert állítólag csak a technikai törvényeknek van alávetve. A marxista és a liberális ideológiák egyetértenek abban a megállapításban, mi több, megfellebbezhetetlen ítéletben, miszerint az emberek városa, vagyis a társadalom, tiltott terület a pápák, a püspökök tanító szava számára. Az egyház hozzájárulása a társadalomhoz lényegében véve a lelkiismeret nevelése, kényszerítés nélkül, hogy a társadalmi élet erkölcsi alapjai mind szilárdabbá váljanak. Egyetlen vágya, vagyis az ember védelmezése úzi-hajtja az egyházat, hogy az embert kövesse a modern társadalom egyre bonyolultabb labirintusában.

II. János Pál új ragyogást, színt adott a „társadalmi tanítás” kifejezésnek, amely furcsa hanyatláson ment át a II. Vatikáni zsinat óta, de a pápa éppen úgy használ hasonló kifejezéseket is, mint: „társadalmi tan”, „társadalmi gondolat”. Az, hogy mégis a „társadalmi tanítás”-t részesíti előnyben, az egészen egyszerűen azért van, mert szükségét érzi szilárd tájékozódási pontok megteremtésének egy olyan cseppfolyós és hullámozó korban, mint amilyen a miénk. Az egyház társadalmi tanítása nem korlátozódik a tág keretű alapelvek egyszerű fölemlítésére, melyek majdnem teljes szabadságot hagynak a személyek és a közösségek elhatározásai számára. Mivel azokat alábecsülték, a keresztények nyitottá váltak egész sereg ideológia számára, gyakran tudtukon kívül, mert manapság — és ez az, ami még veszélyesebbé teszi őket — az ideológia inkább levegő, amit az ember belélegez, mint gondolatrendszer, amit tanulmányoz. Innen származik annak szükségessége, hogy felvérteződjünk egy jól strukturált gondolatrendszerrel, ami éberen tart bennünket. És az ember nem veheti félvállról az egyház társadalmi tanítását, mint szabad vélekedés tárgyát, mert az gyakran magához a hithez nagyon közelálló forrásokból fakad, és ez a tanítás időnként *imperativust*, máskor *optativust* (parancsoló módot, óhajtó módot) használ, de soha nem fakultatív hangnemet. Az egyház társadalmi tanítása teljesen és tartósan rehabilitálódik, hála a legteológálisabb teológia szívébe történő vissza-telepítésének.

Ha bizonyos katolikusok hajlamosak is lebecsülni az egyház társadalmi tanítását, mások, ezzel ellentétben kockázatos próbálkozás során túlértékelik, amikor annak nevében megpróbálnak elfogadtatni egy előregyártott modellt, a társadalom ideális makettjét. A történelem azt bizonyítja, hogy minden kísérlet, ami az Evangélium kisajátítására irányul — mert abból egyesek konkrét politikai üzenetet akarnak kiolvasni és a keresztény jelzőt exkluzív módon akarják egy párthoz, egy városhoz, egy civilizációhoz kapcsolni —, előbb vagy utóbb sikertelenségre ítélt vállalkozásnak bizonyul. Ez a kísérlet azonban szünet nélkül újjaszületik, mintegy (szülőanyaként) dajkálja az elveszett paradicsom, a tökéletes társadalom iránti vágy; s mintha ennek kulcsaival az egyház rendelkezne. A történelmi emlékezet pedig, ami nem feledkezhet meg a történelem hosszú, ilyesfajta politikai-vallási hanyatlással tarkított vagy bemocskolt szakaszairól,

manapság az embereket gyanakvóvá teszi az egyház legtisztább szándékaival szemben; sőt egyesek az egyház társadalmi tanításában a pápák evilági hatalmának utolsó maradványait látják!

Sok a teendőnk, hogy a kényelmetlen de szükségszerű pluralizmust megértjük, megértessük másokkal és megéljük; azt a pluralizmust, amely mégsem engedi, hogy a keresztény ember bármilyen esetleges választásra hagyatkozzon, etikai követelményekre való hivatkozás nélkül. A sürgető, de méginkább kimerítő feladatok egyike a püspökök és papok számára a keresztény közösségeket arra ösztönözni, hogy találkozzanak, szembesüljenek, ütköztessék véleményüket egymással, hogy baráti légkörben kölcsönösen segítsék egymást a különböző álláspontokat képviselő hívek és emberek a nagy ügyek fölfedezésében. A „nagy ügyeknél” az ember jövője a tét, és ezek kell, hogy segítsenek fölvázolni az evangélium szellemének megfelelő utakat az evangélium szolgálatában. Az ilyesfajta tapasztalatok túlságosan ritkák a mi, türelmetlenséggel fémjelzett körünkben, és annál inkább nehezek, mert amikor a hit abszolutuma elmosódik, bármiféle társadalmi harc gyorsan átalakul egyfajta vallásháborúvá.

Az egyház társadalmi tanítása éppen annyira élet, mint tan, és mint minden élő, tartalmazza az egység és tartósság, valamint a változás és haladás-fejlődés elemét. Az időhöz és térhez alkalmazkodva fejlődik. Távol áll attól, hogy kész receptek gyűjteménye legyen, inkább egyfajta „feladatgyűjtemény”, amely hangsúlyoz bizonyos irányultságokat, tiszteletben tartásuk végett, de ezeket különböző módokon lehet valóra váltani egy adott társadalmi terv kivitelezése során. Innen származik történelmi jellege, ez magyarázza, miért van szükség-szerűen dátummal ellátva egy szociális enciklika, és szellemének elárulása lenne minden betűjét örökkévalónak tekinteni.

Érdekes lenne a maguk saját dinamizmusában tanulmányozni az olyan fogalmak történetét, mint a magántulajdon, a vallásszabadság, az emberi jogok. Csak ez utóbbi példát veszem szemügyre futólag. Az egyház messziről tér vissza; a XIX. század folyamán — úgy tűnik — inkább ellenezte az emberi jogokat, és nem tudta megtenni azt a szükséges megkülönböztetést abban a pillanatban, amikor azok a legjobbat és a legrosszabbat magukkal görgették, vagy amikor azokat forradalmi és vallásellenes hangszúllyal ellátva időnként túlzottan individualista megfogalmazásban hirdették. Ma, szerencsére, az emberi jogok védelme közös örökségként jelentkezik. De minden lehetőséget kiaknáztunk? Nincsenek új jogok, amelyek csak most kezdenek megmutatkozni? És mennyi hasadás van a védelmezett jogok fölfogásában vagy abban a választásban, hogy mely jogok védelmét kell előnyben részesíteni? Micsoda kufárkodás folyik az emberi jogokkal azon országok részéről, amelyek azokat váltópénzként használják és engedményeket azért tesznek, hogy egyéni érdekeiket jobban védelmezhesék?

Ha egyetlen mondattal kellene meghatároznom az egyház társadalmi tanítását, akkor azt mondanám, hogy az műhely, mindig nyitott műhely, nyitott a világiak számára, még ha tanító típusú is; Isten egész népe életerejének jele és gyümölcse. Ebben az értelemben a *Rerum novarum* az egyház modern időkben megvalósuló társadalmi elkötelezettségének a kiindulópontjaként szemlélendő, de tekinthető úgy is, mint megérkezési pont néhány lelkipásztor és főként világi türelmetlen sürgetésének eredményeként.

A keresztény szociális mozgalom születésekor és minden állomásán ott találjuk a világiakat, egyénileg vagy csoportosan, akik égető szükségét érezték an-

nak, hogy a papokkal és püspökökkel megosszák azokat az új kérdéseket, amelyek a változó világgal való érintkezésből születnek. Nem ismerjük eléggé ezeknek a „szociális katolikusoknak” a történetét, akiket tautológiával és néha pejoratív módon neveztek így. Nemde az ilyen világiak azok, teljesen beépülve a társadalomba, — egyszerre civilizációt teremtenek és evangéliumot hirdetnek, lelkiismeretükben pedig gyakran keresztrefeszítettek —, akiket a lelkipásztoroknak bátorítaniuk és vezetniük kellene az emberi szolidaritás egyre sűrűbb és bonyolultabb hálójában? — hogy szünet nélkül újra életet leheljenek a történelem és a hit közötti, mindig új és mindig törékeny kapcsolatba. Ez, hogy a történelmi késések vagy feledések elkerülhetők legyenek, föltételezi az „idők jeleinek” megkülönböztetésére irányuló rendkívüli erőfeszítést, amelyet XXIII. János igen nagyra értékelt. Az egész egyháznak ezt az erőfeszítést kell vállalnia állandó párbeszéd során, amelyben a feleknek az evangélium nevében kiváltságos módon törődniük kell:

— „az alázatosakkal és a kicsinyekkel”, akikről Krisztus ujjongva mondta, hogy látják mindazt, ami elrejtve maradt a bölcsek és okosak előtt;

— mindazokkal, akiket Krisztus néven nevez a nyolc boldogságban, és akik közül egyetlen sem zárható be valamely társadalmi kategóriába: az igazságra szomjazókkal, az üldözöttekkel, az igalmas szívűekkel.

Így az egyház képes föltalálni az evangélium nyomát az emberek és népek zarándokútján. És minél inkább benne él az adott korban, annál inkább föl kell mutatnia eredeti arcát. Az olyan egyház, amely csak azt tudná tanítani, amit az emberek maguktól is megtudhatnak, gyorsan jelentéktelen egyházzá válna, mi több, megszűnne egyház lenni. A modern ember, akit gyakran elkedvetlenítenek vagy elárulnak saját alkotásai, sokat vár az egyháztól, sokkal többet, mint amit bevall vagy csak gondol. Igaz, a világ óriási kihívásaival szemben az egyház nevetségesnek tűnhet, mint a kicsiny Dávid tarisznyával a vállán az atomkor kellős közepén, s a tarisznyában csak a Lélek sodró árájától fényesre csiszolt, kicsiny kavicsok találhatók. De egyedül ő, mint Péter apostol a nyomoréknak az Ékes kapunál, meri mondani: „aranyam, ezüstöm nincs, de amim van, azt neked adom: a názáreti Jézus Krisztus nevében kelj föl és járj!” (ApCsel 3,6).

Paradox módon vallásos jellege az, ami az egyház szociális tanításának megadja az életerejét és a kiterjedését. Midőn II. János Pál az embert a maga teljességében ragadja meg, a tömegek nem csalódnak. Ha nehéz is a beszéd, mint néha, melyet az oly elszántan „lelki” pápa tart a tömegeknek; ha erkölcsileg követelő is, mindegyik hallgató megérzi, hogy korlátai és sikertelenségei ellenére magában hordja az emberi méltóság összes ismertető jegyét. II. János Pál pápa egyenesen a vallásos alapig hatol, amelyből kiindulva az ember élő és éltető egységbe tudja integrálni egyébként részekre szabdalt dimenzióit. II. János Pál szociális gondolatvilága ellentéte annak a modern mentalitásnak, amely azt hiszi, hogy a konkrét emberrel találkozik, de amely valójában, egykiterjedésű pozitívizmusa miatt csak az absztrakt embert képes megragadni, aki minden élő és isteni forrástól el van vágva. És az ember megérti, hogy még a nem keresztényekre is mély benyomást gyakorol az ilyen pápa, hiszen — amint egyikük mondotta — „biztos magában, mert biztos Abban, ahonnan az erejét meríti”.

Végül a társadalmi tanítás folyamatos ösztökélés az egyház irányában azért, hogy az egyház állandóan az igazsághoz mérje saját közösségi létét. Súlyos felelősség terhel bennünket, hogy minden embernek fölajánlhassuk az egyházi életből merített tapasztalatunkat. Ennek során ugyanis a világ minden táján élő

keresztények — néha nem minden baj nélkül — a testvéri élet gyakorlatában jártasságra tesznek szert, és így képessé válnak — ha nem is modellek, de legalább társadalmi kapcsolatok vázlatának létrehozására, amely állandóan megújul és egyre tágasabbá válik. Az egyház, ha nem élné meg „lélekben és igazságban” azt, amit tanút, hamarosan magára hagyatottá, hívek nélkülivé válna.

Íme, II. János Pál így von be bennünket az emberért vívott előharcokba. Most újra — amikor az egyház nemcsak hogy ne kesse le találkozóját az emberekkel, hanem azt ő maga határozza meg, mi több, megelőzze az embereket! — félénkek vagy habozók lennénk, hogy magunk is jelen legyünk? A planetizáció során, amely folytatódik, az emberek, akiket minden teketória nélkül a „föld” népeinek nevezünk, egyszerű eszmékkel együtt találnak rá önmagukra, kevéske eredeti agyaggal, ami mindig a sarujukhoz tapad, és ami az isteni fazekas márkajegyét hordja magán: igazságosság, béke, szabadság, szolidaritás.

Pappá szentelésem évében, 1947-ben jelent meg Suhard bíboros híres körlevele: *Az egyház fölemelkedése vagy hanyatlása* címen. Ebből a híres lelkipásztori levélből veszem a befejezést: „Mint Noé bárkája, az egyház is átkelt a vízözönön az idők során, mindannyiszor új partokat talált, s egyre jobban elterjedt. Manapság is, mint egykor, a világ nem fog tudni megmenekülni a vízözönből a bárka nélkül. Ma úgy, mint akkor, a Lélek, aki a vizek fölött lebeg, elküldi a galambot, az ő élő szimbólumát, egy olajfaággal. És a még föl nem fedezett szárazföld törekeny tanúja egyáltalán nem hasonlít a száraz, halott levelekhez; ellenkezőleg, a tavasz nedvdús frissességét és könnyedségét-kegyelmét birtokolja.”

Száz évvel a *Rerum novarum* után, az újdonságokban bizonyára bővelkedő 2000. év küszöbén, ennek az új tavasznak a jegyében arra törekedtem, hogy mondandóm az olajfa-ághoz legyen hasonlatos, melyet II. János Pál nevében örömmel hoztam el a Duna partjára, hiszen ez a hosszú folyó arra hív bennünket, hogy a népeket és embereket egybegyűjtsük, s közöttük egységet teremtsünk, itt, Európában, Nyugattól Keletig.

Török József fordítása

Számunk szerzői:

Nyíri Tamás filozófus, egyetemi tanár

Török József történész, egyetemi tanár, dékán, Hittudományi Akadémia

Roger Etchegaray bíboros, a Iustitia et Pax Pápai Bizottság elnöke

Kosztolánczy Tibor író, egyetemi hallgató, ELTE

Határ Győző író

Rónay László irodalomtörténész, egyetemi tanár, ELTE

Csikvári Gábor a Vigilia belső munkatársa

Schein Gábor egyetemi hallgató, ELTE

Kállai Katalin színikritikus

Tarján Tamás irodalomtörténész, egyetemi docens, ELTE